

Utolsó művelet a bármilyen hosszúságig fonható háncesszalag felvarrása. Ez rendes varrógéppel történik. A felvarrás a *fejtetőn* kezdődik azzal, hogy a háncesszalagot a végén 4 cm hosszúságban *betűrik*. Azután a forgácsszalagot a *szélin bujtatva* körös-körben varrják fel. Mikor három kört körülvarrnak, a külső szélet felhajtják s így varrnak még hozzá kb. négy *sort*. Mikor a fejtető elkészül, az egészet *kifordiccsák*, *szárnyszélet engednek*, s az így ki-türt szegélyhez körben a kívánt nagyságig varrják a szárnyat.

A faháncesszalap esomakőrösi találmány. Feltalálója, TELEKI GÉZÁNÉ LÉVAI JULIÁNNA asszony (48 éves, most Nagyalambfalván, Udvarhelymegye) lakik. Egy hárszalap láttára kezdte fogni a faháncesszalagot, de *visszacsipedve* és kézzel varrva. — 1935 óta ez a háziipar igen sok esomakőrösi kisgazdának nyújt biztos megélhetési forrást, nem egynek birtokgyarapítási lehetőségét is.

DEBRECZY SÁNDOR

A szamosfalvi Mikola-udvarház. A XV—XVI. század fordulójának okleveles anyagában elég gyakran bukkan fel a „domus et curia nobilitaris” kifejezés a nemesi ház és telek jelöléseként. E házak nagyobb része akkor még bizonyára fából készült, de már a kőanyag sem tartozott a ritkaságok közé. A kő felhasználása nemesak állandóbb jellegű, hanem egyszersmind magasabb színvonalú építkezésre is enged következtetnei. Az épület értékét lényegesen emelő kőanyagot az oklevelek rendszeresen külön kiemelik. Anna királyné egyik okleveléből értesülünk például, hogy titkárának, Zalay Tamásnak Cegőn kőből épült háza állt 1505-ben.¹

A szűkszavú említésekből azonban nem tűnik ki, hogy milyenek lehettek szerkezetükben, beosztásukban ezek a nemesi kőudvarházak. Barlabássy Lénárd alvajdának egy Tordán 1620-ban kelt levele² a felvetett kérdésre legalább nagyjából feleletet ad. Megtudjuk belőle, hogy Gyerőfy László Gyerővásárhelyről és Gyerőfy Miklós Szamosfalváról szamosfalvi Mikola István kérésére a következőket jelentik: „quod dum superioribus retroactis annis Bona et Iura possessionaria Egregiorum Stephani et Lasdislai Mykola ubi libet habita... inter eosdem dividissent et sequestrassent, de domo lapidea unam Stubam et quandam aliam domum penes ipsam situatam in super celarium sub eadem domo existentem necnon directam et aequalem medietatem fundi curiae praefatae domus lapideae praefato Ladislao Mykola; Annotato vero Stephano consimiliter Mykola de dicta domo lapidea unam Testudinem in wlgari Bolth vocatam assignassent, eomodo, ut penes ipsam testudinem de communibus Bonis et Iuribus possessionariis similiter communibus expensis unam Stubam lapideam erigi et construifacere debeant. In super domum antiquam simulcum celario et aliam medietatem fundi curiae praedictae praefato Stephano Mykola relinquissent. Hoc non praetermisso, quod lapides et cementum ad dictam Stubam annotati Stephani Mykola sufficientes per unius anni ambitum a tempore ordinationis communiter adducifacere debeant.” Ha pedig valamely fél a feltételeket nem tartaná meg, 200 forinttal elmarasztalandó.

Annak ellenére, hogy az oklevél nem jelöli meg kifejezetten a szóban forgó kőház hollétét, kétségtelennek kell tartanunk, hogy a Mikolák szamosfalvi udvarházának épületeiről van szó. Gyerőfy László és Miklós jelentése.

¹ Székely Nemzeti Múzeum Törzsgyűjteményében Anna királyné 1505. január 10-én kelt oklevele. Fényképe az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának Leica-gyűjteményében.

² DL. 27126. Fényképe no.

ből világosan kitűnik, hogy a kőház egyik szobáját a pincével és egy másik mellette lévő házat Mikola László, a szamosfalvi templom késő-gót szentélyének mecénása, ugyanannak a kőháznak egy boltozott helyiségét s ezen felül a régi alapincézett házat István kapta meg. A kőházhoz tartozó nemesi telket pedig a testvérek között megfelezték. Az Istvánnak jutó boltozott helyiség mellé a közös javakból újabb szobát kellett építeniök, melyhez követ és cementet egy év leforgása alatt kötelesek a helyszínre szállítani. Összesen tehát három épületről hallunk: a kőházzal, a mellette álló házzal és a régi házzal, mely a kőházzal együtt alá van pincézve. A kőházban akkor még, úgy látszik, csak egy nagyobb lakószoba volt, mely Lászlónak jutott. István részére viszont új lakószoba hozzáépítését határozták el. Ezenkívül még egy boltozott helyiségről és a nyilván szintén bolthajtásos pincékről esik szó. A kőház melletti ház, valamint a régi ház valószínűleg fából készülhetett, különben megemlítenék volna kőanyagukat. Az előbbi pincéje azonban kőből, esetleg téglából épülhetett. A szobák fedése bizonyára lapos, gerendás famenyezettel történt. A kőház bolthajtását, mely talán tornácszerű lehetett, az oklevél külön kiemeli. A pincéknél viszont a boltozat a természetes. Ezek szerint egy középkorvégi erdélyi kőudvarház szerkezete, beosztása nagyjából tisztán áll előttünk.

A Mikola- és Gyerőfy-család szamosfalvi házairól korábbi adat Telegdi István erdélyi alvajda 1488-ban kibocsátott perbehívó parancsában is található.³ Ez elmondja, miképpen támadták meg és dúlták fel Mikola Ferencnek és Gyerőfy Pálnak, valamint testvéreinek szamosfalvi udvarházait és gazdaságát a kolozsvári polgárok. Mikola Ferenc apja volt annak a Lászlónak és Istvánnak, akik 32 évvel később osztozkodtak a szamosfalvi családi házon, az ahhoz tartozó épületeken és telken. Kétségtelen, hogy az 1488-ban és 1520-ban említett házak összefüggnek egymással, bár valószínű, hogy a XVI. század elején új építkezések folyhattak; erre a „régii ház“ (antiqua domus) elnevezésű, alapincézett épületnek a kőháztól (domus lapidea) való megkülönböztetése világosan utal. Lehet, hogy a „régii ház“ azonos Mikola Ferencnek a kolozsváriak által feldúlt kúriájával.

Bár a szamosfalvi udvarház nem maradt fenn, más, részben egykorú, részben későbbi emlékek megjelenéséről fogalmat adhatnak. Harinán a XII. század szentélye mögött néhány száz méterre egy emeletes kőépület romja áll. Pincéje boltozott. A falon több helyen valamivel a mai talajszint fölött bordaíndítások csomkjai látszanak. A bordák egyszerű, rézsűs keresztmetszetűek és feltétlenül a gótika korára vallanak. A falba beépített csúcsíves stílusú töredékek ugyan a templomból is származhatnak, de lehet, hogy a pincével egykorú, hajdani középkori udvarház tartozékai voltak. A mostani földszint egyik helyiségébe boltíves ajtó vezet. Benn még áll a hatalmas, faragott faoszlop, mely a részben most is meglévő lapos famenyezetet tartja. A földszint és az emelet a faragott részletek tanúsága szerint a XVI–XVII. század fordulóján keletkezhetett. Az első udvarházat 1500 körül építhette a harinai Farkas-család, a község legtekintélyesebb birtokosa. Nagyjából ehhez hasonlónak kell elképzelnünk a szamosfalvi Mikola-kúriát is, melynek 1520-i leírása a harinai romra is lényegében ráillik. Pincéje ennek is boltozott, szobái azonban a töredékeiben jelenleg meglévő mennyezet és az ezt tartó oszlop bizonyosága szerint lapos fagerendázattal és deszkával voltak fedve. Igaz, hogy e maradványok későbbiek a boltozott részről, de éppen egyszerű voltuk mutat korai jellegükre. Különben a XVII. századi udvarházak

³ Dl. 27072. Fényképe uo.

és leírásaik is még olyan primitív képet tárnak elénk, hogy belőlük nyugodtan visszakövetkeztethetünk a középkorvégi viszonyokra.⁴

A berendezést illetően is nagyjából egyforma állapotról értesítenek a XV. és XVII. századi források. Telegdi alvajda említett, 1488-ban kelt oklevele így számol be a kolozsváriak pusztításairól: „Ibique (t. i. a nemesi udvarházakban) portis curiarum et hostys domorum praescriptarum necnon scrinia et ladulas domibus in eisdem reposita et locatas destructis unversas argentearias et pecunias scilicet alias quaslibet res et bona necnon certas litteras et litteraria instrumenta dictorum exponentium certorum iurium possessionariorum tangentia domibus et scriniis et ladulis in eisdem repertas et inventas auferri et dilacerari, reliquas res in partes secari et res dissecatas in fluvium Zamos illic prope defluens proici et in faciebus earundem curiarum dispargi.“ Kiténik ebből, hogy az udvarházat kerítés vette körül, melyen kapu vezetett be az udvarra. A háznak külön ajtói voltak. Benn szekrényekben és ládákban tartották a különböző javakat, az ezüst holmit és pénzt. Kiemeli a leírás a birtokokra vonatkozó okleveleket, melyeket a támadók szétéptek. A XVII. századi urbáriumok és inventáriumok részletesebben szólnak ugyan a berendezésről, de annak egyszerűsége és szinte csakis a legszükségesebbre való szorítkozása még erősen a középkori állapotokra emlékeztet, attól lényegileg alig különbözik. Kétségtelen, hogy a XVII. század közepének udvarházai és felszerelésük fejlettebb fokozatot képviselnek, mint a 150 évvel korábbi emlékszerűen vagy írott források alapján rekonstruálható példák. A két korszak között még sincs olyan mély különbség, hogy a későbbi udvarházakból ne következtethetnénk bizonyos módosításokkal vissza a későközépkor kőből emelt kúriáira és ezek berendezésére.

Szamosfalva a Mikola-birtokok középpontja volt. Érthető tehát, ha éppen ott építette a család köudvarházát, melynek létesítése egyszersmind Szamosfalva gazdasági vezető-szerepét is tanúsítja. A Farkas-család birtokainak egyik legfontosabbika éppen Harina, ahol kúriájuk emelkedett. A harinai birtok jelentőségét mutatja, hogy külön gondnoka is volt. 1513-ban a Galaciakat Galac és Lompérd birtokába vezetik be. Ekkor szerepel szomszédként Boier András „provisor curiae egregy Alexy, de Bethlen, tutoris legitimi egregy Wolfgangi Farkas de Harinna in eadem Harinna constitutus.“⁵ A családi birtokok gazdasági súlypontján tehát természetesen alakult ki egy olyan művelődési központ is, melynek megnyilvánulása az udvarház. Ennek gazdasági és művelődési szerepe egyaránt fontos, amint ez kiténik ama tényből, hogy a későbbi kastély rendszeren a nemesi kúriából fejlődik ki (Küküllővár, Cege, Gernyeszeg, stb.).

A szamosfalvi udvarház művészi értéke középkorvégi állapotában valószínűleg még csekély lehetett. De nyilvánvaló, hogy éppen a hozzá hasonló nemesi kúriákból bontakozik ki az újkori udvarházaknak az a jellegzetes erdélyi megoldása, mely a barokk- és empire-idők tornácos, árkádos, rendkívül kedves és egyszersmind komoly hatású, művészileg is figyelemreméltó, falusi úri lakjainak sorozatában oly változatosan tükröződik. E típus általános erdélyi fontosságát akkor értjük meg igazán, ha meggondoljuk, hogy a ma anyyira elterjedt, tornácos parasztház szerkezete és díszítése kialakulásának egyik elsődleges forrása éppen a későközépkori egyszerű kezdetekből kifejlődő barokk- és empire-udvarházak e bájos, a falusi és tájképi környezetbe oly szervesen beleilleszkedő csoportjában ismerhető fel.

ENTZ GÉZA

⁴ Biró Vencel, Az erdélyi udvarház gazdasági szerepe a XVII. század második felében: Az ETI. Évkönyve 1944. Kolozsvár, 1945. 6–11.

⁵ DL. 27117. Fényképe no.